

I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2018.72.1>
УДК 911.3

Я. Олійник, д-р екон. наук, проф., акад. НАПН України,
О. Ващенко, здобувач
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Виявлено суспільно-географічні фактори формування та використання трудового потенціалу регіону. Запропоновано 23 показники-індикатори чотирьох підсистем із шістьма складовими, які визначають формування й використання трудових ресурсів регіону. Обраховано інтегральні індекси визначених підсистем, які відображають якісні та кількісні характеристики працересурсного потенціалу, що динамічно змінюються під дією суспільно-географічних факторів. Виявлено три основні агреговані суспільно-географічних фактори формування і розвитку трудового потенціалу регіонів України та місце Київської області відповідно до їхньої дії.

Ключові слова: трудовий потенціал, факторний аналіз, регіон, Київська область.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Трудовий потенціал регіону відображає вплив минулих та сучасних суспільно-географічних процесів на різних масштабних рівнях, а також служить платформою для майбутнього розвитку регіону. Тому так важливо знати, які суспільно-географічні фактори впливають на формування та використання трудового потенціалу не тільки в Київській області, але і в інших областях України. Дослідження трудового потенціалу Київської області допоможе зрозуміти, які суспільно-географічні фактори найсильніше впливають на сучасне формування й використання трудового потенціалу даного регіону порівняно з іншими регіонами України.

Загалом, на формування та використання трудового потенціалу регіону впливає низка чинників, проте серед науковців не існує єдиної класифікації факторів. Так, А. Панкратов виділяє такі групи факторів, що впливають на формування трудового потенціалу на регіональному рівні:

- природні (територіально-географічні);
- історичні (національність, звичаї, традиції і т. п.);
- економічні (виробничі, пов'язані з розвитком галузей матеріального виробництва та їх структурою; розвиток матеріально-технічної бази; форми і методи загальної та професійної підготовки кадрів; організація праці і т. п.);
- демографічні (природний рух населення, пов'язаний із демографічною політикою держави; міграція населення);
- соціальні (соціальна інфраструктура, умови праці і т. п.) [9].

Інші вчені теж пропонують свої класифікації чинників (факторів) формування та використання трудових ресурсів [5; 12; 15], що в загальному перегукуються між собою.

Також проблематикою дослідження трудових ресурсів в Україні займалися такі вчені, як К. Сегіда [14], Г. Баб'як [1], Д. Богиня [2], М. Долішній [3], Ю. Заволока [4], Є. Качан [6], Ким Н. [7], С. Пирожков [10], М. Пітюлич [11], В. Приймак [13], Л. Немець та інші [8].

Мета дослідження. Основною метою дослідження суспільно-географічних факторів формування та використання трудового потенціалу Київської області є: 1) встановити, які головні фактори впливають на формування й використання трудового потенціалу серед регіонів України; 2) визначити характер вияву кожного ідентифікованого фактора у розрізі досліджуваних областей; 3) з'ясувати місце Столичного регіону у факторній матриці формування та використання трудового потенціалу й оцінити інтегральний рівень розвитку трудового потенціалу даного регіону порівняно з іншими регіонами.

Вклад основного матеріалу. Трудовий потенціал регіону – це складна система, яка сформувалась на певній території та складається із взаємопов'язаних підсистем, які ввібрали в себе якісні й кількісні характеристики працересурсного потенціалу, що динамічно змінюються під дією суспільно-географічних факторів.

У даному дослідженні система трудового (працересурсного) потенціалу складається із чотирьох підсистем, які включають шість складових – об'єднують 23 показника-індикатора формування та використання трудових ресурсів (табл. 1).

Освітньо-культурна підсистема характеризує освітньо-професійну підготовку трудових ресурсів і забезпечення їхнього культурного розвитку.

Медико-екологічна підсистема включає в себе параметри стану охорони здоров'я населення, а також параметри стану навколишнього середовища та догляду за ним, що безумовно впливає на життєвий потенціал трудових ресурсів.

Демографічній підсистемі належить відтворення, мобільність і вікова структура населення, життєвий потенціал і спосіб життя населення (сільський чи міський).

Таблиця 1. Система "трудоий потенціал регіону" та її складові (за даними Укрстат)

Підсистеми	Складові	Показники-індикатори формування та використання трудового потенціалу регіону
Освітньо-культурна підсистема	Освітньо-професійна складова	x_1 кількість студентів ВНЗ у розрахунку на 10 тис. населення, осіб на початок 2016/2017 навчального року
		x_2 чисельність працівників викладацького складу, які мають науковий ступінь, у розрахунку на один ВНЗ (коледжі, технікуми, училища, університети, академії, інститути), осіб на початок 2016/2017 навчального року
		x_3 чисельність осіб із вищою освітою (повною, базовою і неповною) серед економічно активного населення у віці 15–70 років на 1000 осіб, осіб у 2016 р.
	Культурна складова	x_4 забезпеченість населення закладами культури та мистецтва у розрахунку на 100 тис. осіб, од. на кінець 2016 р.
		x_5 відвідуваність населенням закладів культури та мистецтва у середньому за рік на 100 осіб, осіб на кінець 2016 р.
Медико-екологічна підсистема	Медична складова	x_6 захворюваність населення за класами хвороб станом на кінець року на 100 тис. населення, осіб у 2016 р.
		x_7 забезпеченість населення лікарняними ліжками у розрахунку на 10 тис. населення, кількість ліжок на кінець 2016 р.
		x_8 забезпеченість населення лікарями всіх спеціальностей на 10 тис. населення, осіб на кінець 2016 р.
	Екологічна складова	x_9 поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища у 2016 р., млн. грн
		x_{10} викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у 2016 р., тис. т
		x_{11} капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища у 2016 р., млн. грн.
Демографічна підсистема	x_{12} утворення відходів I–IV класів небезпеки у 2016 р., тис. т	
	Демографічна складова	x_{13} рівень урбанізації на 01.01.2016 р., %
		x_{14} міграційний приріст на 1000 осіб у 2016 р.
		x_{15} загальне демографічне навантаження на населення у віці 15–64 роки на 01.01.2016 р.
		x_{16} природний приріст на 1000 осіб у 2016 р.
x_{17} середня очікувана тривалість життя при народженні (обидві статі) у 2016 р., років		
Економічна підсистема	Економічна складова	x_{18} наявний дохід населення у розрахунку на одну особу у 2016 р., грн
		x_{19} ВРП за 2016 р. на душу населення, грн
		x_{20} частка економічно активного населення у віці 15–70 років від усього населення регіону віком 15–70 років у 2016 р., %
		x_{21} рівень безробіття населення у віці 15–70 років (за методологією МОП) у 2016 р., % до економічно активного населення віком 15–70 років
		x_{22} потреба роботодавців у працівниках для заміщення вільних робочих місць (вакантних посад) у 2016 р., тис. осіб
x_{23} навантаження на одне вільне робоче місце (вакантну посаду) у 2016 р., осіб		

Економічна підсистема характеризує наявні економічні умови, в яких реалізується працересурсний потенціал, попит і пропозиція робочої сили на ринку праці тощо.

Для виявлення суспільно-географічних факторів формування та використання трудових ресурсів регіонів України було використано метод факторного аналізу. Перед застосуванням даного методу було зроблено низку розрахунків:

I. Нормалізація показників-індикаторів (ураховуючи їх стимулюючий та дестимулюючий вплив) для 22 регіонів України (без урахування м. Києва, тимчасово окупованих територій та областей, де проводиться АТО).

II. Агрегування показників-індикаторів у індекси за складовими трудового потенціалу, використовуючи формулюю:

$$i_{jk} = \left(\sum_{i=1}^{n-1} Z_{jk} \right) / n_k$$

де: Z_{jk} – нормований j -й показник-індикатор k -тої складової трудового потенціалу в певному регіоні; n_k – кількість показників-індикаторів k -тої складової трудового потенціалу.

III. Обчислення інтегральних індексів освітньо-культурної, медично-екологічної, демографічної та економічної підсистем. Зазначимо, що інтегральний демографічний індекс та інтегральний економічний індекс тотожні відповідно до індексу демографічної складової трудового потенціалу (далі – ТП) індексу економічної складової трудового потенціалу. А два інших інтегральних індекси обчислюються таким чином: Інтегральний освітньо-культурний індекс розраховується як середньоарифметичне від індексів освітньої та культурної складової трудового потенціалу. За аналогічною схемою розраховується й інтегральний медико-екологічний індекс (середньоарифметичне від індексів медичної та екологічної складової трудового потенціалу).

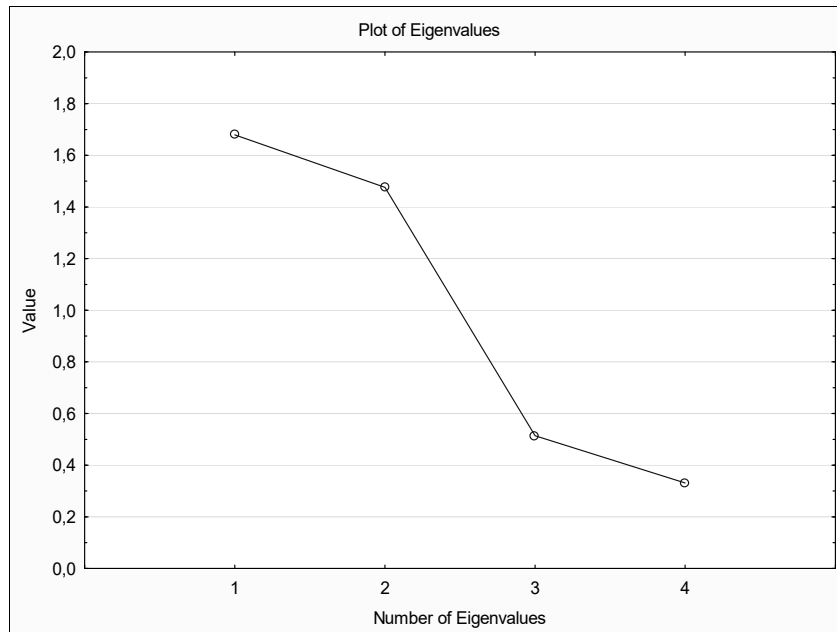

Рис. 1. Графік дисперсії кожного із чотирьох можливих факторів

Таким чином, зробивши необхідні розрахунки тематичних інтегральних індексів, було здійснено факторний аналіз (у програмному пакеті Statistica), використовуючи чотири інтегральні індекси у розрізі 22 регіонів. Результати факторного аналізу вказали на наявність трьох оптимальних факторів (за критерієм "кам'янистого осипу" Кеттеля – рис. 1), які здійснюють свій вплив на формування й використання трудового потенціалу в українських регіонах.

Далі було визначено факторні навантаження з використанням методу варімакс на кожен із чотирьох інтегральних індексів, що надало можливість інтерпретувати фактори: F1 – медико-екологічний фактор; F2 – освітньо-культурний фактор; F3 – демоекономічний фактор. Виокремлені фактори мають різну силу впливу. Так, F3 – найсильніший серед факторів (34,9 % від загальної дисперсії), далі за силою впливу йде F2, а найслабшим є F1.

Щоб дізнатись вплив кожного ідентифікованого фактора серед регіонів України було здійснено розрахунок факторних ваг. Варто зауважити, що якщо значення факторних ваг у регіоні близьке до 0, то вплив фактора відповідає впливу цього самого фактора в цілому по країні, якщо більше 1 – вплив даного фактора є дуже істотним, ніж по країні в цілому, а якщо менше за (-1) – вплив даного фактора істотно менший, ніж по країні в цілому.

Отже, використовуючи результати обрахунку факторних ваг та інтегрального рангу розвитку трудового потенціалу (табл. 2), можна комплексно описати картину формування й використання трудового потенціалу серед областей України, а також те, які суспільно-географічні фактори впливають на трудовий потенціал регіонів. За інтегральним рангом оцінки розвитку (формування та використання) трудового потенціалу виділяється п'ять груп регіонів.

Група регіонів із дуже високим рівнем розвитку трудового потенціалу. Група сформована із двох індустріально розвинених областей – Львівської та Харківської. Потужну роль у формуванні трудового потенціалу даних регіонів відіграють метрополітенські центри – Харків і Львів, які мають високий рівень диверсифікованості економіки та є важливими соціально-культурними осередками в межах України. На формування й використання трудового потенціалу цих областей дуже істотний вплив, ніж у цілому по країні, здійснюють такі фактори: F3 – демоекономічний фактор (Львівська та Харківська обл.), F2 – освітньо-культурний фактор (Львівська обл.), F1 – медико-екологічний фактор (Харківська обл.).

Таблиця 2. Результати обрахунку факторних ваг та інтегрального рангу розвитку трудового потенціалу в розрізі областей України у 2016 р.

Області	Факторні ваги			IR	Рівень розвитку трудового потенціалу (за IR)
	F1	F2	F3		
Львівська	0,02	2,37	2,26	14	Дуже високий рівень
Харківська	1,37	-0,62	1,64	21	
Сумська	1,07	0,01	0,07	30	Високий рівень
Полтавська	0,93	0,30	-0,25	31	
Київська	-0,11	-0,89	1,51	36	Середній рівень
Одеська	0,14	-0,62	1,10	37	
Івано-Франківська	-0,10	0,68	0,53	37	
Тернопільська	0,87	1,81	-0,36	37	
Запорізька	1,99	-1,41	-0,36	39	
Чернівецька	1,47	-0,30	-0,23	43	
Чернігівська	0,45	0,29	-1,40	45	
Миколаївська	-1,14	0,07	0,37	45	

Закінчення табл. 2

Області	Факторні ваги			IR	Рівень розвитку трудового потенціалу (за IR)
	F1	F2	F3		
Хмельницька	0,05	0,53	-0,69	52	Низький рівень
Рівненська	-1,04	0,02	-0,18	54	
Вінницька	-0,79	0,69	-0,66	55	
Черкаська	-0,54	1,06	-0,68	55	
Дніпропетровська	-1,77	-2,03	1,31	56	
Волинська	-1,27	0,25	-0,24	62	
Житомирська	-1,26	0,02	-0,89	62	
Закарпатська	-0,48	-0,65	-0,55	65	Дуже низький рівень
Херсонська	0,32	-1,01	-0,96	65	
Кіровоградська	-0,17	-0,57	-1,35	71	

Група регіонів із високим рівнем розвитку трудового потенціалу. Складається із Сумської, Полтавської та Київської областей, які є достатньо розвиненими індустріальними регіонами. Найсильніший вплив на формування й використання трудового потенціалу серед областей здійснюють: 1) медико-екологічний фактор (Сумська і Полтавська області – значення факторних ваг для F1 більше 0,9 (табл. 3)); 2) демоекономічний фактор (F3) – Київська область. Однак, зазначимо, що на формування та використання трудового потенціалу Київської області, окрім вищезазначених факторів, величезний вплив створює фактор столичного міста (м. Київ). Столичний регіон фактично є хінтерландом, який перебуває у тісному соціально-економічному взаємозв'язку з Києвом, що безумовно впливає на кон'юнктуру ринку праці, спеціалізацію господарства області та її мікрорегіонів і т. п. Також, найслабший вплив на розвиток трудового потенціалу Київського регіону здійснює освітньо-культурний фактор (F2).

Група регіонів із середнім рівнем розвитку трудового потенціалу. Ця група нараховує сім областей (табл. 2), що мають різний рівень соціально-економічного розвитку. Найсуттєвіший вплив на формування та використання трудового потенціалу: 1) у Тернопільській, Запорізькій і Чернівецькій обл. здійснює медико-екологічний фактор; 2) у Тернопільській обл. – освітньо-культурний фактор; 3) в Одеській обл. – демоекономічний фактор. Найслабший вплив на розвиток трудового потенціалу серед регіонів цієї групи здійснює: 1) медико-екологічний фактор – Миколаївська обл.; 2) освітньо-культурний фактор – Запорізька обл.; 3) демоекономічний фактор – Чернігівська обл.

Група регіонів із низьким рівнем розвитку трудового потенціалу. Об'єднує ареал із шести областей (Волинська, Рівненська, Житомирська, Хмельницька, Вінницька та Черкаська обл.) та Дніпропетровську область. Дуже істотно впливає на формування та використання трудового потенціалу освітньо-культурний фактор (у Черкаській обл.) та демоекономічний фактор (у Дніпропетровській обл.), а найменш істотний вплив у Рівненській, Дніпропетровській, Волинській та Житомирській областях має медико-екологічний фактор, а схожий вплив освітньо-культурного та демоекономічного фактора спостерігається відповідно у Дніпропетровському (F2) та Житомирському регіонах (F3).

Група регіонів із дуже низьким рівнем розвитку трудового потенціалу. Група включає в себе три слабоіндустріальні регіони з найгіршими значеннями рівня розвитку трудового потенціалу. Загалом, на формування та використання трудового потенціалу в Закарпатській, Кіровоградській і Херсонській областях медико-екологічний, освітньо-культурний і демоекономічний фактори впливають або як приблизно в цілому по країні, або дуже несуттєво впливають (демоекономічний

фактор – Кіровоградська та Херсонська обл., освітньо-культурний фактор – Херсонська обл.).

Висновки. Серед регіонів України існують суттєві диспропорції за рівнем розвитку трудового потенціалу – IR Львівської області більший, ніж IR Кіровоградської області у понад п'ять разів (див. табл. 2). За результати розрахунку інтегрального рівня розвитку трудового потенціалу серед 22 регіонів України було виділено п'ять відносно гомогенні групи, проте виявлено суспільно-географічні фактори (за результати факторного аналізу), що впливають на формування й використання трудового потенціалу в межах цих груп мають гетерогенну природу. Установлено, що витоми вагу серед регіонів України становлять регіони із середнім та низьким рівнем розвитку трудового потенціалу – майже $\frac{2}{3}$ усіх областей.

За допомогою факторного аналізу було виявлено існування трьох основних суспільно-географічних факторів формування та розвитку трудового потенціалу на мезорегіональному масштабному рівні.

Так, перший фактор – медико-екологічний – найбільше виявляється у Харківській, Сумській, Полтавській, Тернопільській, Запорізькій та Чернівецькій областях. Найменший вплив цього фактора виявляється у Миколаївській, Рівненській, Дніпропетровській, Волинській та Житомирській областях.

Другий фактор – освітньо-культурний – найістотніший вплив виявляється у Львівській, Тернопільській та Черкаській областях. Найменш істотна дія цього фактора виявляється у Запорізькій, Дніпропетровській та Херсонській областях.

Третій фактор – демографічно-економічний або демоекономічний – найбільше виявляється у Львівській, Харківській, Київській, Одеській та Дніпропетровській областях, що обумовлено сильним соціально-економічним впливом п'ять метрополісів (Львів, Харків, Київ, Одеса, Дніпро) на формування та використання трудового потенціалу даних регіонів. Найменший вплив цього фактора відчують у Чернігівській, Житомирській, Херсонській та Кіровоградській областях.

Таким чином, Київська область належить до групи регіонів із високим рівнем трудового потенціалу (п'ята позиція за значенням IR серед досліджуваних регіонів України). Найсуттєвіший вплив на формування й використання трудового потенціалу в даному регіоні здійснює демоекономічний фактор, а найменш суттєвий вплив має освітньо-культурний фактор. Також, як уже зазначалось, на формування та використання трудового потенціалу Київської області величезний вплив створює фактор столичного міста (м. Київ). Столичний регіон фактично є хінтерландом, який перебуває у тісному соціально-економічному взаємозв'язку з Києвом, що безумовно впливає на кон'юнктуру ринку праці, спеціалізацію господарства області та її мікрорегіонів і т. п.

Список використаних джерел:

1. Баб'як Г. П. Методика дослідження формування і використання трудового потенціалу / Г. П. Баб'як // Регіональні аспекти розвитку та розміщення продуктивних сил України. – Тернопіль: Економічна думка, 1998. – С. 183–193.
2. Богиня Д. П. Трудовий потенціал України: соціально-демографічний аспект / Д. П. Богиня. – Львів, 1992. – С. 28–42.
3. Долішній М. І. Трудовий потенціал, зайнятість і ринок праці / М. І. Долішній, С. М. Злупко, Т. С. Алушко та ін. – Львів, 1997. – 341 с.
4. Заволока Ю. До аналізу компонентної структури трудового потенціалу Харківської області / Ю. Заволока // Часопис соціально-економічної географії. Вип. 3. – 2007. – С. 142–148.
5. Заглат-Лозинська Л. О. Економічний механізм ефективного використання трудового потенціалу за умов формування ринкових відносин: автореф. дис. ... канд. екон. наук / Л. О. Заглат-Лозинська. – К., 2002. – 18 с.
6. Качан Є. П. Розвиток трудового потенціалу регіону: сучасні тенденції та інтереси суспільства / Є. П. Качан // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – С. 18–22.
7. Ким М. Н. Трудовий потенціал: формирование, использование, управление: учеб. пособие. / М. Н. Ким. – Харьков.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2003. – 250 с.
8. Немець Л. М. Працересурсний потенціал Харківського регіону (суспільно-географічний аспект): моногр. / Л. М. Немець, Ю. Ю. Сільченко, К. А. Немець та ін. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 186 с.
9. Панкратов А. С. Трудовий потенціал в системі управління виробництвом / А. С. Панкратов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1983. – 214 с.
10. Пирожков С. І. Трудовий потенціал в демографічному вимірюванні / С. І. Пирожков. – К.: Наукова думка, 1992. – 179 с.
11. Пітюлич М. І. Трудовий потенціал регіону: стратегія розвитку і функціонування / М. І. Пітюлич. – Ужгород: Карпати, 1996. – 139 с.
12. Попов В. М. Відтворення трудового потенціалу аграрного сектора економіки: автореф. ... дис. канд. екон. наук: 08.07.02 / В. М. Попов; Кіровоград. нац. техн. ун-т. – Миколаїв, 2005. – 20 с.
13. Приймак В. І. Трудовий потенціал і механізм його реалізації в регіоні: моногр. / В. І. Приймак. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 383 с.
14. Сеїда К. Ю. Особливості використання працересурсного потенціалу Харківської області / К. Ю. Сеїда, В. О. Лозицька // Часопис соціально-економічної географії: міхрєгон. зб. наук. пр. – Харків: Харківськ. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2014. – Вип. 17 (2). – С. 86–92.
15. Слівінська Н. М. Соціально-економічні та демографічні чинники реалізації трудового потенціалу регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.09.01 / Н. М. Слівінська; Терноп. акад. нар. госп. – Д., 2003. – 19 с.

References:

1. Bab'iak H. P. Metodyka doslidzhennia formuvannia i vykorystannia trudovoho potentsialu / H. P. Bab'iak // Rehionalni aspekty rozvytku ta rozmishchennia produktyvnykh syl Ukrainy. – Ternopil: Ekonomichna dumka, 1998. – S. 183–193.
2. Bohynia D. P. Trudovyi potentsial Ukrainy: sotsialno-demohrafichnyi aspekt / D. P. Bohynia. – Lviv, 1992. – S. 28–42.
3. Dolishnii M. I. Trudovyi potentsial, zainiatist i rynek pratsi / M. I. Dolishnii, S. M. Zlupko, T. S. Alupko and other. – Lviv, 1997. – 341 s.
4. Zavaloka Yu. Do analizu komponentnoi struktury trudovoho potentsialu Kharkivskoi oblasti / Yu. Zavaloka // Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii. Vyp. 3. – Kharkiv, 2007. – S. 142–148.
5. Zghalat-Lozynska L. O. Ekonomichnyi mekhanizm efektyvnoho vykorystannia trudovoho potentsialu za umov formuvannia rynkovykh vidnosyn: avtoref. dys. kand. ekon. nauk / L. O. Zghalat-Lozynska. – K., 2002. – 18 s.
6. Kachan Ye. P. Rozvytok trudovoho potentsialu rehionu: suchasni tendentsii ta interesy suspilstva / Ye. P. Kachan // Rehionalni aspekty rozvytku i rozmishchennia produktyvnykh syl Ukrainy. – Ternopil: Ekonomichna dumka, 1999. – S. 18–22.
7. Kim M. N. Trudovoy potentsial: formirovanie, ispolzovanie, upravlenie: Uchebnoe posobie / M. N. Kim. – Harkov: HNU shimeni V. N. Karazina, 2003. – 250 s.
8. Niemets L. M. Pratseresursnyi potentsial Kharkivskoho rehionu (suspijno-heohrafichnyi aspekt) [monohrafiia] / L. M. Niemets, Yu. Yu. Silchenko, K. A. Niemets and other. – Kh.: KhNU imeni V. N. Karazina, 2014. – 186 s.
9. Pankratov A. S. Trudovoy potentsial v sisteme upravleniya proizvodstvom / A. S. Pankratov. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1983. – 214 s.
10. Pirozhkov S. I. Trudovoy potentsial v demograficheskom izmerenii / S. I. Pirozhkov. – K.: Naukova dumka, 1992. – 179 s.
11. Pitulych M. I. Trudovyi potentsial rehionu: stratehiia rozvytku i funktsionuvannia / M. I. Pitulych. – Uzhhorod: Karpaty, 1996. – 139 s.
12. Popov V. M. Vidtvorennia trudovoho potentsialu ahrarnoho sektora ekonomiky: avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.07.02 / V. M. Popov; Kirov. nats. tekhn. un-t. – Mykolaiv, 2005. – 20 s.
13. Pryimak V. I. Trudovyi potentsial i mekhanizm yoho realizatsii v rehionii: Monohraf. / V. I. Pryimak. – Lviv: vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 2002. – 383 s.
14. Sehida K. Yu. Osoblyvosti vykorystannia pratseresursnoho potentsialu Kharkivskoi oblasti / K. Yu. Sehida, V. O. Lozyskaia // Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii: Mizhrehionalnyi zbirnyk naukovykh prats. – Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina, 2014. – Vyp. 17 (2). – S. 86–92.
15. Slivinska N. M. Sotsialno-ekonomichni ta demohrafichni chynnyky realizatsii trudovoho potentsialu rehionu: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.09.01 / N. M. Slivinska; Ternop. akad. nar. hosp. – D., 2003. – 19 s.

Надійшла до редколегії 25.10.18

Я. Олійник, д-р екон. наук, проф., акад. НАПН України,
О. Ващенко, соискатель
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ

Определены общественно-географические факторы формирования и использования трудовых ресурсов региона. Предложено 23 показателя-индикатора четырёх подсистем с шестью составными, которые определяют формирование и использование трудовых ресурсов региона. Исчислены интегральные индексы определённых подсистем, которые отображают качественные и количественные характеристики трудового потенциала, которые динамически изменяются под действием общественно-географических факторов. Определены три основные обобщённые факторы формирования и использования трудовых ресурсов регионов Украины и место Киевской области соответственно их действию.

Ключевые слова: трудовой потенциал, факторный анализ, регион, Киевская область.

Y. Oliinyk, Dr. of Economic Sciences, Prof., Acad. of National Academy of Sciences of Ukraine,
O. Vashchenko, Seeker
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIAL AND GEOGRAPHICAL FACTORS OF FORMATION AND THE USE OF LABOR POTENTIAL IN KYIV REGION

The article exposes general features of labour potential development on Kyiv region in comparison with other regions of Ukraine. Focused on analysis of factors of employment of the labour potential of the region from the standpoint of social geography. Socio-geographical factors of formation and the use of labour potential of the region are revealed. Research of labour potential of Kiev region allows you to understand which socio-geographical factors most strongly influence the modern formation and the use of the labour potential of the region in comparison with other regions of Ukraine. The article proposes 23 indicators of four subsystems with six components, which determine the formation and the use of labor resources in the region. Integral indices of certain subsystems were calculated, which reflect the qualitative and quantitative characteristics of labour resources potential, which dynamically change under the influence of socio-geographical factors. The method of factor analysis has been applied, which provided for the normalization of the indicators (taking into account their stimulating and disincentive impact) of the regions of Ukraine; aggregation of indicators in indices for components of labour potential and the calculation of integral indices of educational-cultural, medical-ecological, demographic and economic subsystems. According to the results of calculations of factor scales and the integral rank of labour potential development in the regions of Ukraine, the peculiarities of the formation and the use of labour potential in Ukraine and the corresponding influence of socio-geographical factors are revealed. According to the integral ranking of the assessment of the formation and the use of labour potential, five groups of regions have been identified. The brief characterization of the selected groups of regions in relation to the role in shaping the labour potential of their regional centres is given in line with the level of diversification of the economy and the impact on the socio-cultural development of the region and the country as a whole, determined in the gender of socio-geographic factors of labour potential development. Three main aggregate socio-geographical factors of formation and development of labour potential of regions of Ukraine (medical-ecological factor, educational-cultural factor, demographic and economic factor) and their influence were revealed. Significant disproportions were

found in the level of labour potential development in the regions of Ukraine. The place of the Kiev region was described in accordance with their actions. Kyiv region belongs to a group of regions with a high level of labour potential with the most significant effect of demographic and economic factors. Kyiv region is described as Hinterland, which is in close social and economic interconnection with Kyiv, which certainly affects the market situation of the labour market.

Keywords: labour potential, factor analysis, region, Kyiv region.

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2018.72.2>
УДК 911.3

П. Масляк, д-р геогр. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ ХХІ СТ.

Розглянуто основні закономірності формування політичної карти світу і його окремих регіонів у ХХІ ст. До них належать: закономірність неминучого розпаду імперій, закономірність зростання кількості країн на політичній карті світу, закономірність створення національних держав і закономірність геополітичного маятника історії.

Запропоновано психолого-менталітетний підхід до оцінки просторово-територіальних чинників у політичній географії. Він полягає у зміні національного менталітету залежно від зміни національного простору і території.

Визначено головні протиріччя між дією об'єктивних закономірностей формування політичної карти світу в ХХІ ст. і принципами міжнародних відносин. Вони полягають у відставанні сформованих принципів міжнародних відносин від змін на політичній карті світу.

Ключові слова: політична карта світу, закономірності формування політичної карти світу, принципи міжнародних відносин.

Вступ. Постановка проблеми дослідження. Виникнення, існування та взаємодія країн на політичній карті світу є наслідком дії (впливу, реалізації) як об'єктивних (незалежних від волі людини) законів і закономірностей, так і суб'єктивної волі людських спільнот. При цьому останні здатні лише прискорити або сповільнити реалізацію таких закономірностей, але ні в якому разі їх не відмінити.

У суспільній географії закономірності не є абсолютно детермінованими і незмінними у просторі й часі. Вони і є об'єктивними відношеннями, які не залежать від волі людей, але їхня реалізація в суспільстві можлива лише в процесі людської діяльності в тій чи іншій сфері життя певної країни або міждержавних відносин. У цьому головному відмінності законів суспільної географії від природничої.

Мета. Пізнання й ефективне практичне застосування закономірностей суспільної географії дає змогу якнайкраще функціонувати державі на політичній карті світу у відповідному політичному, соціальному та економічному просторі, регіонально взаємодіяти з іншими країнами. Тому ті країни, де уряди, навіть без належного локального ресурсного забезпечення, здійснюють оптимальну внутрішню і зовнішню політику, що ґрунтується на пізнанні суспільно-географічних закономірностей територіальної організації світу, процвітають. У протилежному випадку країна, де є всі об'єктивні умови для успішного розвитку, але має непрофесійне або злочинне керівництво, перебуває в перманентній соціально-економічній кризі.

Виклад основного матеріалу. Оскільки простір і час невіддільні, необхідно розглядати суспільно-географічні закономірності в царині політичної географії обов'язково в контексті історичних реалій. Просторово-часові аберації на сьогодні та на нашій території є надзвичайно показовим прикладом дії закономірностей суспільної географії на часовому тлі.

Якраз на усвідомленні певних суспільно-географічних закономірностей має базуватися вироблення відповідних принципів міждержавних просторово-територіальних відносин. Керуючись закономірностями, учені розробляють просторово-часові принципи в царині внутрішньодержавних і міждержавних відносин. У ХХІ ст. ці закономірності визначатимуться двома об'єктивними чинниками.

Перший полягає в тому, що з часом постійно наростає складність будь-якої території. Це пов'язано з тим, що з розвитком цивілізації та зростанням населення територія будь-якого таксономічного рангу перманентно ускладнюється. На ній з'являється все більше людей і об'єктів. Це, у свою чергу, безперервно ускладнює процес її ефективного управління. Таким чином, менші за розмірами території отримують об'єктивні переваги перед більшими. Другий чинник визначається тим, що на політичній карті світу абсолютно не збігається кількість країн і кількість націй. Останніх як мінімум у 50 разів більше. Однак теж цілком об'єктивно, що ніяка нація не може повністю реалізувати власний потенціал без створення національної держави.

Таким чином, на основі цих об'єктивних тверджень, які можна вважати аксіомами, ми готові назвати три основні закономірності формування політичної карти світу в ХХІ ст.

Закономірність неминучого розпаду імперій. За цією закономірністю будь-яка багатонаціональна імперія, як би вона формально не називалася, **неминуче** приречена на розпад. Київський фізик С. С. Рожков переконливо доводить, що розвиток імперії як суспільної системи абсолютно чітко описується за допомогою так званої "логістичної кривої", яка належить до математичних закономірностей, згідно з якою імперія на початку свого існування зростає поступово. Із часом територіальна експансія стає все стрімкішою. Згодом темпи загарбання все нових територій уповільнюються. На цій стадії імперія досягає стану "насичення" і втрачає стабільність. Після гострої кризи імперія починає розпадатися, але можливе її коротке відновлення. Урешті-решт імперія остаточно і назавжди розпадається з утворенням нових держав.

Історія повністю підтверджує існування цієї закономірності. Усі, без будь-якого винятку великі багатонаціональні імперії розпалися: Римська, Османська, Перська, Британська, Ацтеків, Інків, Радянський Союз тощо. Причому Римська імперія приблизно на 70–80 років відновилася перед остаточною розпадом. Точно за таким самим сценарієм відбувся і розпад Російської імперії: спочатку остання розпалася, а потім на 75 років відновилася за назвою Радянський Союз. Після цього вона остаточно розпалася з утворенням недоімперії Російської Федерації, яка намагається військовим шляхом відновити Російську імперію, чого без України зро-